

Burgemeester Backer hoe Kneppelhout voor klikspaan speelt en de burgemeester ontslag moet nemen

door C.M. Kooi

Toen de bekende literator Jan Kneppelhout in mei van het jaar 1850 met zijn vrouw en zijn moeder ging wonen op het landgoed de Hemelse Berg in Oosterbeek, dat hij in 1847 gekocht had, verwachtte hij van een rustig buitenleven te zullen gaan genieten.¹ Maar hij kwam al snel in conflict met zijn buurman Jan Backer van het landgoed de Oorsprong, die burgemeester en gemeentesecretaris was. Backer was ook de eigenaar van een voor die tijd grote suiker- en stroopfabriek in Oosterbeek. Hij was een man in tamelijk goede doen, mede door het vermogen van zijn vrouw. Door het provinciaal bestuur werd hij gewaardeerd als een belangrijk ondernemer en als een krachtige burgemeester. Hij was een ervaren bestuurder van de gemeente Renkum. Al in 1817 werd hij raadslid en as sessor – wethouder – en sinds 1829 was hij er burgemeester en gemeentesecretaris, en sinds begin 1850 ook nog burgemeester en secretaris van de toen nog zelfstandige gemeente Doorwerth.² Velen waardeerden zijn bekwaamheden, maar Backer was een weinig diplomatiek man. *Ondanks de onaangenaamheden die het blootleggen der waarheid mij dikwijls berokkend heeft, kan ik geen stroop debiteren waar peper en zout gevorderd wordt*, schreef hij met enige zelfkennis.³ De onaangenaamheden die Kneppelhout hem zou bezorgen, waren inderdaad groot.

In september 1851 mopperde Kneppelhout tegen een vriend dat hij *reeds terstond, ten gevolge van de willekeur des burgemeesters in kostbare onaangenaamheden gewikkeld was*, en dat hij *hier niet gerust leven [zou] voor de verwijdering van dien man. Mijne moeder is bespottelijk hoog in de gemeente lasten aangeslagen, (...) de schandalen tusschen den predikant en den burgemeester zijn bekend, (...) en de processen slag op slag door het gemeentebestuur verloren*. Er deugde niet veel in Oosterbeek, vond Kneppelhout. De bevolking *demoraliseert meer en meer* door het jarenlange slechte voorbeeld van de bestuurders. *Het wordt hoog tijd dat de minister onze vuile stal eens terdege laat reinigen (...) want zoo als nu wordt het buitenleven eene gedurige kwelling*, liet hij zijn vriend weten.⁴ Hij scheef hem niet zomaar om zijn hart te luchten, maar hij vroeg zijn vriend, waarschijnlijk Mr. J. Schröder, de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, met klem de aandacht van minister Thorbecke op deze zaken te vestigen.

¹ Johannes Kneppelhout (Leiden 8 jan. 1814 – Oosterbeek 9 nov. 1885), letterkundige, publiceerde *Studenten-typen* onder het pseudoniem 'Klikspaan'.

² C.M. Kooi, 'Een practisch ondernemer, Jan Backer van de suiker- en stroopfabriek te Oosterbeek' in *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, deel 89 (1998), 136 - 164.

C.M. Kooi, 'Burgemeester Backer' in *Schoutambt en Heerlijkheid* 15 (2001), nr. 2, 9 - 16; nr. 3, 13-17; nr. 4, 30-32.

³ Rijksarchief in Gelderland (RAG), Archief van het Kabinet van de Gouverneur (toegang 0041), inv. nr. 3, documentnr. 156,157.

⁴ Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief Ministerie van Binnenlandse Zaken 1814-1935, Kabinet (toegang 2.04.26.02), inv. nr. 79, dossier 187.

De brief van Kneppelhout belandde inderdaad op Thorbeckes bureau, en die nam de zaak serieus. Een jaar daarvoor, in de *Doorwerthse Quaestie*, was de naam van Backer ook al herhaaldelijk gevallen op het ministerie. Al had hij formeel de juiste lijn in die zaak gevolgd, en al werd hij daarin gesteund door de commissaris des konings Schimmelpenninck van der Oye, er was toen ook veel kritiek geuit op het optreden van de burgemeester.⁵ Dit deed de minister veronderstellen dat wellicht de moeilijkheden in de gemeente Doorwerth hoofdzakelijk toe te schrijven waren aan de persoonlijke afkeer die tussen de heer Backer en de baron Van Brakell, de heer van de heerlijkheid, bestond. De secretaris-generaal moest daarom maar een onderzoek doen naar de *Toestand van zaken te Oosterbeek*.⁶

Schröder vroeg de inlichtingen over de situatie in Oosterbeek aan Sloet, de griffier van Provinciale Staten.⁷ Sloet sprak duidelijke taal, hij oordeelde dat *de bijzonderheden door den briefschrijver opgegeven, op geen enkel feit rusten en niet vrij zijn van overdrijving*. Hij kon uit de kopie die hij van Kneppelhouts brief ontving, niet lezen wie de schrijver ervan was, de gedeelten waaruit dat bleek, waren weggelaten. Maar de griffier meldde droog dat er maar één reclame tegen de gemeentelasten was ingediend, namelijk door de weduwe J.M. Kneppelhout geboren de Gijzelaar, die aangeslagen was voor 46,95 gulden. Hij wist dus wie de klager was.

Sloet kende de burgemeester persoonlijk, ze waren beiden lid van het wetenschappelijk genootschap Prodesse Conamur in Arnhem, evenals Kneppelhout trouwens.⁸ Sloet vond Backer *onaangenaam, bijtend en doordrijvend*. Maar veel conflicten in Oosterbeek werden veroorzaakt door de predikant.⁹ Jaren geleden was daarom al geprobeerd de dominee naar een andere gemeente te laten gaan, maar tevergeefs, zelfs een hoger tractement had niets vermocht. Ook de burgemeester zou een andere post niet aannemen, en *hem niet opnieuw benoemen zou hem vermoedelijk verbitteren en nog onaangenamer maken*. Dat de gemeente steeds processen zou verliezen, was niet waar, schreef Sloet, en hij achtte het juist dat Gedeputeerde Staten toestemming voor die procedures hadden gegeven. Eén proces liep nog, schreef hij, en wel tegen de heer Kneppelhout, waarbij volgens hem de gemeente volledig in haar recht stond. Zo zuiverde Sloet Gedeputeerde Staten van de blaam, en maakte hij tevens duidelijk dat Kneppelhout een belangenstrijd voerde tegen de burgemeester.

⁵ W.A. baron Schimmelpenninck van der Oye van de Poll (1800 – 1872), gouverneur van Gelderland 1 – 10 – 1847 tot 1 – 1 – 1853.

C.M. Kooi, 'Burgemeester Backer en de "Doorwerthse quaestie" ' in *Schoutambt en Heerlijkheid* 16 (2002), nr. 3, 19 - 25.

⁶ ARA, Archief Ministerie van Binnenlandse Zaken, afd. Binnenlands Bestuur (toegang 2.04.05), inv. nr. 128, verbaalen 6-09-1850.

⁷ L.A.J.W. baron Sloet van de Beele (1806 - 1890). ARA, toegang 2.04.26.02, inv. nr. 79, dossier 187, brief van 8, 19 en 21 oktober 1851.

⁸ A.G. Schulte (red.) *Arnhems Historisch Genootschap Prodesse Conamur 1792 - 1992* (Zutphen 1992) passim.

⁹ Ds. J.Ph. Egerding, hervormd predikant te Oosterbeek van 1827 tot 1853†. *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, 1925 (28) 137.

Dat ingewikkelde conflict tussen Kneppelhout en de burgemeester begon op zondagmorgen 29 december 1850. Jan Backer reed over de Utrechtseweg, hij zal op weg naar Arnhem zijn geweest waar hij kerkte bij de Evangelisch Lutherse Gemeente, toen hij zag dat de Holle Weg, die van de Benedendorpsweg naar de Utrechtseweg voerde - het zuidelijk deel daarvan heet nu de 'Kneppelhoutweg' - met een slagboom en een greppel ontoegankelijk was gemaakt. De Oosterbekers, over het algemeen woonachtig in het huidige Benedendorp, gebruikten die weg veel om plaggen te halen op de heide achter de Sonnenberg, en om daar hun schapen te laten grazen. De weg behoorde tot de grond van de Hemelse Berg, en was dus eigendom van Kneppelhout. Maar sinds jaar en dag was dit een openbare weg, die voor iedereen toegankelijk moest blijven. Zo stond dat in de gemeentelijke verordening op de wegen, en ook in Kneppelhouts koopcontract van het landgoed.¹⁰ Backer ging er vanuit dat zijn buurman onvoldoende met deze bepalingen op de hoogte was, en hij schreef hem diezelfde dag nog een brief, niet onvriendelijk maar wel ferm, om uit te leggen dat die weg niet afgesloten mocht worden, en hij vroeg hem de oude toestand te herstellen. Kneppelhouts voorganger op de Hemelse Berg, Robidé van der Aa, had ook wel dergelijke geschillen gehad met burgemeester Backer, maar die werden op een zakelijke manier tot een oplossing gebracht.¹¹ Jan Backer was goed thuis in deze materie waarbij het publiekrechtelijke gebruiksrecht de vrijheid van het privaatrechtelijke eigendom beperkte. Vier dagen lang stuurden de heren elkaar iedere dag een brief, de toon werd steeds formeler, maar Kneppelhout bleef afwijzend, de Holle Weg bleef dicht, en de rechter moest maar beslissen.¹² Backer zag het als een overtreding, maakte proces verbaal op, en de officier bracht het voor de kantonrechter. Kneppelhout pleitte dat het om een privé eigendom ging, en de kantonrechter schortte zijn oordeel op tot de burgerlijke rechter daar een uitspraak over gedaan had. De gemeenteraad besloot nu Kneppelhout voor de rechtbank te dagvaarden, en dat besluit werd bekrachtigd door Gedeputeerde Staten.¹³ De rechtbank stelde echter Kneppelhout in het gelijk, tot onthutsing van Backer, Gedeputeerde Staten en de minister van Binnenlandse Zaken. De rechten van de overheid op de openbare wegen komen op losse schroeven te staan als deze verwarring tussen onderwerpen van publiek- en privaatrecht niet krachtig zou worden bestreden, schreef Thorbecke, en hij drong er op aan dat de gemeenteraad in hoger beroep zou gaan.

Nu wreekte zich waarschijnlijk het ontactische en onnodig harde optreden van Backer in zijn gemeente, waardoor hij vijanden had gemaakt. De strijdbare kern van zijn Oosterbeekse tegenstanders waren Kneppelhout, de *stokebrand* Mr. J.J.C. Gaymans, advocaat te Arnhem, en de letterkundige Mr. J. van 's Gravenweert. De laatstgenoemde was kortelings lid van de raad en wethouder geworden, hoewel hij volgens Schimmelpenninck meer van berijmen dan van besturen wist.¹⁴

¹⁰ Gemeente Archief Wageningen, archief notaris H.B. van Daalen, acte van 2-08-1847, nr II 123.

¹¹ C.P.E. Robidé van der Aa (1791 – 4 mei 1851†), jurist en letterkundige.

C.M. Kooi, 'Burgemeester Backer en zijn buurman Robidé van der Aa' in *Schoutambt en Heerlijkheid* 16 (2002), nr. 1, 27 - 32.

¹² ARA, toegang 2.04.05, inv. nr. 142, 13-12-1851 nr. 49.

¹³ RAG, Archief van de Gedeputeerde Staten van Gelderland (toegang 0039), inv. nr. 10044.

¹⁴ ARA, toegang 2.04.05, inv. nr. 144, verbalen 24 dec. 1851, nr. 5383/2.

Hij leidde het verzet tegen de burgemeester in de raad, die met vier tegen drie stemmen weigerde hoger beroep aan te tekenen. De raad ging voorbij aan het wijdere belang van de zaak, en zag alleen een lokaal conflict tussen de heren Backer en Kneppelhout.

Maar Jan Backer vond een inwoner van Oosterbeek, G. van Maanen, bereid op te komen voor het belang van de gemeente. Deze man tekende hoger beroep aan bij het hof, daartoe gemachtigd door Gedeputeerde Staten. Het hof stelde Kneppelhout in het ongelijk, maar die ging in cassatie van dat vonnis. De Hoge Raad vernietigde inderdaad het vonnis van het hof, maar uitsluitend op procedurele gronden. De zaak zelf, de betwiste onrechtmatigheid van het afsluiten van de Holle Weg, werd door de Hoge Raad buiten beschouwing gelaten.¹⁵

Wij zijn intussen op het verhaal vooruit gelopen, want deze juridische procedure duurde meer dan drie jaren. Toen Kneppelhout zijn brief schreef, had alleen de kantonrechter nog maar zijn uitspraak gedaan.

Sloet relativeerde het gemopper van Kneppelhout wel, maar het was ook duidelijk dat hij de burgemeester minder goed vond functioneren. De minister had trouwens al eerder, nog voor hij Kneppelhouts brief las, aan de commissaris in overweging gegeven om Backer eind 1851 in een andere gemeente te benoemen. Maar Schimmelpenninck negeerde die suggestie.¹⁶ Backer was immers vanwege zijn economische belangen gebonden aan Oosterbeek, het was niet mogelijk hem over te plaatsen. Het ontslag van een man die zo lang burgemeester was geweest, en die ook veel verdiensten had gehad, woog zwaar. Thorbecke wilde daarom zelf een mening vormen. De burgemeester moest op audiëntie komen om zelf zijn zaak te bepleiten. Backer, die lang van stof was, waardeerde het dat Thorbecke hem *aanhoorde met een taai geduld*, en hij zag dat enkele van zijn *mededelingen wel indruk schenen te maken, zonder echter volkomen te overtuigen*.¹⁷ Dat had hij goed gezien. Thorbecke vond Backer *stuurs, verbolgen en snijgend*. In het ruziemakende Oosterbeek was Backer niet meer op zijn plaats, daar moest een *krachtig en tevens wellevend, voorkomend man van tact en goede vormen* benoemd worden.¹⁸ Backer was een ervaren koopman, hij had een alternatief bij de hand.

¹⁵ Arrest van 18 maart 1853. De eiser in beroep, Van Maanen, was formeel niet ontvankelijk; het gemeentebestuur had in beroep moeten gaan.

¹⁶ Thorbecke begon toen al, in oktober 1851, het vertrouwen te verliezen in zijn vroegere jeugdvriend Schimmelpenninck. De correspondentie tussen hen over de burgemeestersbenoemingen kreeg dat najaar al een onaangename toon. Thorbecke wilde een leeftijdsgrens van zeventig jaar aanhouden, en vond het ook onjuist om een arts of een notaris tevens burgemeester te laten zijn. Maar Schimmelpenninck bleef met kleine argumenten uitleggen waarom deze vijfenzeventigjarige of die arts toch nog wel benoemd konden worden. In de ministeriele antwoorden is een onderdrukte irritatie te voelen. Het komt ten slotte tot verwijten, en tot de opmerking van de commissaris dat hij zich tegen wantrouwen niet wil verweren.²⁵ Een jaar later zou Thorbecke het opzienbarende ontslag van Schimmelpenninck forceren.²⁶ Maar griffier Sloet had wel volledig zijn vertrouwen, Thorbecke wilde hem zelfs als opvolger van Schimmelpenninck in Gelderland, waarvoor Sloet toen echter bedankte, het zou hem in een onmogelijke positie gebracht hebben in het gewest.

¹⁷ RAG, toegang 0041, inv. nr. 4, 31-12-1851.

¹⁸ ARA, toegang 2.04.26.02, inv. nr. 81, dossier 199. Ook geciteerd door G.J. Hooykaas en F.J.P. Santegoeds eds. 'De briefwisseling van J.R. Thorbecke, deel 5 (Den Haag 1996) 357.

Als hij dan moest vertrekken, kon zijn oudste zoon dan niet in zijn plaats benoemd worden?¹⁹ De minister wilde de oudgediende wel terwille zijn als het alternatief dat hij noemde voldoende goed was. Daarover werd opnieuw informatie aan Sloet gevraagd.

Afbeelding : Torbecke's persoonlijke negatieve mening over Backer blijkt uit de wijzigingen die hij aanbrengt in het ambtelijk concept van de brief van 15 december 1851. Het 'ongemakkelijk en onbuigzaam karakter' vervangt Thorbecke door 'stuursch, verbolgen, snijdend karakter'. Bron : zie noot 18.

Sloet kende Jan Backer junior niet, en Oosterbeek was zo sterk in twee kampen verdeeld dat hij daar geen betrouwbare inlichtingen dacht te kunnen krijgen. Daarom ging de griffier zelf op onderzoek, onder het voorwendsel de bevolkingsregisters te willen controleren, want hij wist dat die sinds een jaar of drie bijgehouden werden door junior. Eerder werd dat gedaan door de jonge gemeenteontvanger, H.L.J. Römer, de rechterhand van de burgemeester op de secretarie. Hij werd daar niet voor betaald, maar hij deed het graag, want de secretarie was bij de burgemeester aan huis, en Römer was verliefd op Backers dochter Louise. Het inkomen van de gemeenteontvanger, tweehonderd gulden per jaar, was helaas niet voldoende om op te trouwen.

¹⁹ Johannes Backer, *Arnhem 22-6-1818, †Oosterbeek 5-5-1882, na het overlijden van zijn drie jaar oudere broer Hilmar Johannes in 1839 de oudste zoon van zijn ouders.

Jan Backer junior wilde ook graag trouwen, met Allegonda van Ommeren. De vader van het meisje, een vermogend man, wilde zijn toestemming niet geven voordat de jonge Backer een inkomen van vierhonderd gulden per jaar had, en dat was een zware eis voor deze jongen. De burgemeester vroeg daarop Römer zijn aanstaande zwager wat van de burgemeesterij te leren. Dat gebeurde, en zodra Jan de dagelijkse werkzaamheden wat onder de knie had, vroeg de burgemeester om ontslag, en zijn zoon verzocht in zijn plaats benoemd te worden. Römer meende echter op grond van zijn langdurige diensten en zijn bekendheid met de administratie, ook aanspraak te kunnen maken op deze mooie functie, en hij kondigde aan eveneens te zullen solliciteren. Backer trok nu schielijk zijn ontslagaanvraag in, want deze schoonbroederlijke concurrentie zou wel te machtig zijn voor zijn zoon. Römer werd voor de gratis verrichtte secretariële werkzaamheden bedankt. De zoon van de burgemeester nam ze over, ontving van Papa daarvoor een beloning van vierhonderd gulden per jaar, en hij verwierf zich een vermogende vrouw. Maar zijn zuster Louise verliet de ouderlijke woning en nam haar intrek bij een oom. Met dit verhaal in het achterhoofd ging Sloet naar Oosterbeek. De persoonlijke kennismaking met de zoon viel hem niet mee. Hij vond hem ruw en onbeschaafd. Een boer die aangifte van een kind kwam doen, werd onbeleefd behandeld door junior, en voorkomendheid was wel het eerste dat men van een bestuurder verwachtte. Sloet had al gehoord dat Jan jr. nogal dom was, en dat kon je aan hem zien, vond hij. Vader Backer zei, merkwaardig eerlijk trouwens, dat hij al het werk van enig belang zelf moest doen. *Ik geloof dat het noodig is*, schreef Sloet droogjes.²⁰

De burgemeester ging nog één keer pleiten bij Schimmelpenninck, die hem altijd gesteund had. Maar ook de commissaris zei nu het te betreuren dat Backer, *die een schrander en kundig burgemeester was, velen gestadig tegen zich in het harnas joeg*, en hij kon hem geen uitzicht op herbenoeming geven, en zijn zoon kwam niet in aanmerking hem op te volgen. Backer zag nu in dat hij alleen was komen te staan, hij kon slechts kiezen tussen ontslag krijgen of ontslag vragen. Hij vroeg het, maar alleen voor Renkum, niet voor de gemeente Doorwerth, in een laatste poging nog iets te winnen. Die vlieger ging niet op. Jan Backer kreeg eervol ontslag per 2 januari 1852 als burgemeester en secretaris van Renkum en van Doorwerth..²¹

²⁰ ARA, toegang 2.04.05, inv. nr. 9, 25 en 31 October 1848; inv. nr. 143, 19 dec; inv. nr. 1321, 25 en 31 oktober. RAG, toegang 0040, inv. nr. 263, 18 dec 1851.

²¹ ARA, Archief van het kabinet des konings, 1841-1897 (toegang 2.02.04), inv. nr. 710, KB 27-12-1851 nr.1.

Op dezelfde datum moest er een opvolger benoemd zijn, anders zou wethouder 's Gravenweert waarnemend burgemeester worden, en dan zouden de ruzies in Oosterbeek gewoon doorgaan, vreesde de commissaris, want ook Backer was nog steeds gekozen lid van de raad. Ook kon er niemand uit de dorpen zelf benoemd worden, iedereen trok partij in de dorpsruzies. De burgemeester van Scherpenzeel, mr. J. de Beijer, werd als opvolger van Backer benoemd, hij was ervaren en onpartijdig.

Ook Römer solliciteerde naar de vacature van zijn aanstaande schoonvader in Renkum, maar dat ging natuurlijk niet. Hij werd benoemd tot burgemeester in het Gelderse Elst, en hij trouwde in maart 1852 met Louise Backer. Jan Backer junior, een *braaf en vredelievend* man, *maar veel minder bekwaam dan de vader*, volgens Schimmelpenninck, werd in 1854, toen zijn vader als raadslid was afgetreden, gekozen tot lid van de

Jan Backer had zijn strijd verloren, maar hij zat niet bij de pakken neer, hij was nog steeds actief en vechtlustig. Hij zag niet in dat zijn eigen optreden de oorzaak van zijn neergang was. Had hij dat gezien, hij zou zeker anders gehandeld hebben. Hij weet zijn nederlaag aan *eenige vreemdelingen in de Gemeente*, zoals Kneppelhout en Van 's Gravenweert, die zich *aan een hem vijandig persoon hadden aangesloten* - waarmee hij waarschijnlijk Egerding bedoelde, de hervormde dominee waarmee hij al meer dan twintig jaar overhoop lag²² - om *hem te noodzaken uit mismoedigheid zijn ontslag te vragen*.²³

Jan Backer wilde graag bewijzen dat hij in de zaak tegen Kneppelhout, die hem de kop gekost had, dat had Thorbecke hem wel duidelijk gemaakt, inhoudelijk toch juist was geweest. Hij bedacht daar een uiterst originele strategie voor. De gemeente had de procedure tegen Kneppelhout verloren omdat een meerderheid in de raad, het publieke belang uit het oog verliezend, pro Kneppelhout was geweest om zo de burgemeester persoonlijk de voet dwars te kunnen zetten. Zo zag Backer het, en daar zat veel waars in.

Weinige dagen na zijn aftreden draaide hij de zaken om. Een door velen gebruikte weg naar de Utrechtseweg, waar nu de Weverstraat is, liep onder andere over een stukje grond van zijn zoon Jan. Daar plaatste Backer een slagboom. Soms deed hij de boom dicht, soms liet hij hem open zodat de Oosterbekers steeds hoopten maar nooit zeker wisten of ze er met hun karren en koetsen door konden, wat natuurlijk heel hinderlijk was.

Zo begon de procedure opnieuw, met processen-verbaal, juridische adviezen, bezwaarschriften en alles van dien aard, en iedereen in een andere rol. Backer hoorde in de gemeenteraad zijn vroegere tegenstanders herhalen wat hij hen vroeger had voorgehouden, dat het publieke gebruiksrecht het private eigendomsrecht beperkte. Het moet hem machtig veel, maar een waarschijnlijk wat grimmig plezier gedaan hebben die discussies aan te horen. Het debat duurde meer dan twee jaar, want de ervaren en slimme Backer had een stukje weg uitgekozen waarvan hij wist dat het juridisch gelijk of ongelijk nogal schimmig was.²⁴ De archieven lichten ons niet in over de afloop van dit conflict, en dat betekent dat er een schikking werd getroffen. Jan Backer had zijn gram gehaald.

gemeenteraad en tot wethouder.

²² Een furieuze brief van Backer aan de dominee is te vinden in RAG, toegang 0041, inv. nr. 2, verbalen van 18 jan. 1833.

²³ ARA, toegang 2.04.05, inv. nr. 144, verbalen 24 dec. 1851, nr. 5383/1.

²⁴ RAG, toegang 0039, inv. nr. 10044, 10047; toegang 0040, inv. nr. 1555 onder "wegen".

²⁵ RAG, toegang 0041, inv. nr. 4, 18 dec. 1851.

²⁶ Rechtsgeleerd Magazijn Themis, 58 (1939) 444 - 502; 59, (1939) 206, 207.